

DOI: [https://doi.org/10.31617/3.2026\(142\)12](https://doi.org/10.31617/3.2026(142)12)
УДК 341.236

ГРИНИШИН Михайло

<https://orcid.org/0009-0009-3035-3003>

аспірант відділу міжнародного права та права Європейського Союзу Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України
вул. Трьохсвятительська, 4, 401601, м. Київ, Україна
mykhailogrynyshyn@gmail.com

HRYNYSHYN Mykhailo

<https://orcid.org/0009-0009-3035-3003>

Postgraduate Student at the Department of International Law and Law of the European Union Volodymyr Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Sciences of Ukraine
4, Trokhsviatytelska St., 401601, Kyiv, Ukraine
mykhailogrynyshyn@gmail.com

ДО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВ

Представлено доктринальний розгляд особливостей міжнародно-правової відповідальності держав на основі її сучасної договірної, об'єктивістської та комунітарної парадигм. Актуальність дослідження, з огляду на ухвалення у 2001 р. "Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння", полягає в необхідності логічно відокремити теоретичні засади міжнародно-правової відповідальності держав від її нормативної моделі. Проаналізовано її природу і характер у контексті представницької й функціональної теорій, а також форми міжнародної відповідальності держав, включно з питанням про правовий характер контрзаходів. В основу методологічного інструментарію дослідження покладено структурно-функціональний метод і метод реконструкції, що разом дають змогу представити міжнародно-правову відповідальність держав як цілісний феномен у його дії. Метою дослідження є поєднання здобутків і потенціалу теоретико-філософських моделей природи та характеру міжнародно-правової відповідальності держав із вченням про форми останньої. Гіпотезою дослідження є можливість цілісного і функціонального представлення теоретичних засад міжнародно-правової відповідальності держав. Доведено, що теоретичні засади міжнародно-правової відповідальності держав – недосконалі, але цілком функціональна концептуальна структура, що забезпечує засади відповідної розвинутої міжнародно-правової практики.

Ключові слова: відповідальність держави, відповідальність міжнародно-правова, відповідальність за міжнародно-протиправні діяння, об'єктивна відповідальність, контрзаходи.

JEL Classification: K33.

ON THE ISSUE OF INTERNATIONAL LEGAL RESPONSIBILITY OF STATES

A doctrinal consideration of the features of international legal responsibility of states is presented based on its modern contractual, objectivist, and communitarian paradigm. The relevance of the study, considering the adoption in 2001 of the "Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts", lies in the necessity to logically separate the theoretical foundations of international legal responsibility of states from its normative model. Its nature and character are analysed in the context of representative and functional theories, as well as the forms of international responsibility of states, including the issue of the legal nature of countermeasures. The methodological toolkit of the study is based on the structural-functional method and the reconstruction method, which together make it possible to present the international legal responsibility of states as a holistic phenomenon in its action. The purpose of the study is to combine the achievements and potential of theoretical and philosophical models of the nature and character of international legal responsibility of states with the doctrine of the forms of the latter. The hypothesis of the study is the possibility of a holistic and functional presentation of the theoretical foundations of international legal responsibility of states. It has been proven that the theoretical foundations of the international legal responsibility of states are an imperfect, but fully functional conceptual structure that provides the basis for the corresponding developed international legal practice.

Keywords: state responsibility, international legal responsibility, responsibility for internationally wrongful acts, objective responsibility, countermeasures.

Copyright © 2026. Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії [Creative Commons Attribution License 4.0 \(CC-BY\) Міжнародна ліцензія](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Актуальність переосмислення теоретичних засад міжнародно-правової відповідальності держав зумовлюється динамічним розвитком відповідної доктрини та практики. Ухвалення у 2001 р. Комісією міжнародного права ООН "Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння", а також активне звернення до цього документа в рішеннях міжнародних судових і квазісудових установ як до відображення звичаєвого міжнародного права призвели до змішування теорії міжнародно-правової відповідальності держав та нормативної моделі останньої. Це потребує відповідного переосмислення в наукових дослідженнях.

Серед сучасних наукових джерел з цієї проблематики слід зазначити дві групи праць. Першу присвячено теоретичному і філософському осмисленню природи та характеру міжнародно-правової відповідальності держав. Поміж них можна виокремити фундаментальні монографії: *Fleming* (2020) та *Pasternak* (2021), а також Т. 10 "Енциклопедії публічного міжнародного права", присвячений проблематиці відповідальності держав (*Encyclopedia of public international law*, 1987). Щодо українських досліджень останніх років, виділяється комплексне дисертаційне дослідження Бакумова (2021). До другої групи праць належать ті, що присвячено формам міжнародно-правової діяльності держав. Серед них – монографічне дослідження *Crawford* (2013), а також дисертації українських учених Камишанського (2017) і Блажевича (2006).

Водночас наявна фахова література не вирішує зазначеної проблеми, змішуючи суто теоретичні засади міжнародно-правової відповідальності держав з її нормативними моделями. Запропоновано поєднати потенціал методу реконструкції та структурно-функціонального методу.

Метою дослідження є вирішення зазначених проблем – поєднання здобутків і потенціалу теоретико-філософських моделей природи та характеру міжнародно-правової відповідальності держав із вченням про форми останньої. Гіпотезою дослідження є можливість цілісного і функціонального представлення теоретичних засад міжнародно-правової відповідальності держав. Структурно статтю поділено на два підрозділи. У першому – розглянуто природу і характер міжнародно-правової відповідальності держав, виокремлено дві теорії такої відповідальності. У другому – досліджено форми відповідальності держав, що представлено як цілісний комплекс.

1. Природа і характер міжнародно-правової відповідальності держав

Право міжнародної відповідальності держав, на думку прихильників його суто договірної характеру (що раніше визначався як деліктний), є частиною міжнародного зобов'язального права (*Crawford*, 2013, с. 99).

Воно регулює наслідки порушень міжнародних зобов'язань. Первинними тут є норми щодо зобов'язань держав згідно з міжнародним правом, а вторинними – норми щодо зобов'язань, що випливають з порушення первинних норм, і саме вони входять до права міжнародної відповідальності держав (*Wylter & Castellanos-Jankiewicz*, 2011, с. 386).

Історично підставою міжнародної відповідальності держав було порушення зобов'язання щодо іншої держави (білатеральна модель). Як зазначає *Zemanek* (1987, с. 363), діяння вважається міжнародно-протиправним, "якщо той, хто його здійснив, порушує зобов'язання, яке звичай чи договір встановлює на користь іншої певної держави; у такому випадку порушник міжнародно зобов'язаний щодо жертви і лише щодо неї". Нині, з появою Статуту ООН і пізнішим визнанням наявності імперативних норм міжнародного права, у Віденській конвенції 1969 р. з'явилися зобов'язання перед міжнародним співтовариством загалом (*Zemanek*, 1987, с. 363, 365), що інколи визначають як комунітарну модель міжнародної відповідальності держав.

На думку Блажевича (2006, с. 42), міжнародно-правову відповідальність можна розуміти як "визначений уповноваженими особами обсяг обов'язків, включаючи передбачені міжнародними угодами санкції, які спрямовані на ліквідацію наслідків міжнародно-протиправного діяння", цілісний міжгалузевий інститут міжнародного права. Серед цілей міжнародної відповідальності держав виокремлюють: превентивну (стримуючий приклад для інших держав); забезпечення міжнародного правопорядку (забезпечення державою-порушницею виконання її обов'язків); компенсаційну (відшкодування стороні, що потерпіла від вчиненого правопорушення) (Блажевич, 2006, с. 41).

Особливістю сучасного розуміння відповідальності держав є концепція об'єктивної відповідальності. Згідно з нею відповідальність настає незалежно від визначення міжнародно-протиправного діяння чи вини за його вчинення, на підставі встановленого факту завдання шкоди однією державою іншій (Денисов, 2014, с. 480).

Існує два основні сучасні підходи до розуміння відповідальності держав. У межах одного держава виступає як представник суспільства, колективна людина, що може нести відповідальність майже так само, як людина, і від імені всього суспільства. Інший підхід передбачає розуміння держави як технічної функції від суспільства, доволі автономної, щоб її можна було розглядати як відокремлений суб'єкт відповідальності – умовного пана чи слугу суспільства.

Наприклад, як стверджує *Fleming* (2020, с. 1–2, 16), існує дві основні сучасні теорії відповідальності держави. Перша, представницька теорія, передбачає, що держави можуть нести відповідальність тому, що вони є "моральними представниками", як і люди, зі схожими спроможностями та міжнародними діями. Тому модель відповідальності має бути такою самою, як і щодо людини, включно з кримінальною. Згідно з функціональною теорією держави можуть

нести відповідальність тому, що вони є юридичними особами, що діють опосередковано через своїх чиновників, вони є радше сюзеренами, ніж представниками, і відповідальні опосередковано, як працедавець відповідальний за дії його працівників. У міжнародних відносинах, політичній теорії та філософії домінує представницька теорія, а в міжнародному праві – функціональна. Це "протилежні боки етико-юридичного вододілу, що ставлять однакові питання, але схильні говорити один через іншого, адже використовують різні концепти й словники". Недоліками обох теорій, на думку науковця, є "редукціонізм, розгляд корпоративного утворення як суми людей" та "антропоморфізм, розгляд корпоративного утворення як збільшеної людини".

Водночас функціональну теорію можна розуміти й навпаки, з людиною та суспільством як суверенами держави. Наприклад, Богініч (2021, с. 94) зазначає, що відносини суспільства і держави засновані на підпорядкуванні першим другої, оскільки "держава є функцією суспільства", "суспільство наймає державу для виконання певних функцій, які воно добровільно делегує державі".

Ці та інші підходи покликані пояснити зв'язок між (а) злочинними діями, які скоюють конкретні люди, інколи велика кількість людей, від імені держави, та (б) цією державою як інституцією, що надає колективні ресурси суспільства і може уособлювати колективну підтримку значної частини суспільства щодо скоєння цих діянь. Поза індивідуальною відповідальністю, розгляд якої виходить за межі цього дослідження, слід зрозуміти, як індивідуальні дії визначають відповідальність держави за міжнародно-протиправні дії.

Наприклад, на думку *Zemanek* (1987, с. 366–367), у міжнародному праві, яке має справу насамперед із суверенними державами, слід передбачити подвійний підхід до суб'єкта відповідальності: "З одного боку, ціллю міжнародного права не є визначення внутрішньої організації держав; вона має сприйматися ним як наявний факт. З іншого – принцип ефективності вимагає, щоб всі дії, які насправді вчиняються державою, були атрибутовані саме їй. Відповідно, міжнародне право розглядає поведінку будь-якого органу держави як таку, що може викликати відповідальність держави, окрім випадків, коли цей орган не діє в такій якості".

У доктрині міжнародного права вважається безумовним, що відповідальність держави настає внаслідок протиправних діянь будь-якого з її органів (Бакумов, 2021, с. 399). І також наявність відповідальності держав визначається у зв'язку з відповідальністю за міжнародні злочини осіб (як представників держав). В обох випадках наявність порушення може визначатися за одними первинними нормами, згідно з єдиними критеріями та стандартами доказування (як у випадку з геноцидом). Відповідно, неможливо роз'єднати ці два види відповідальності. Але первинні норми орієнтовані на індивідуальну відповідальність, зокрема через присутність суб'єктивного елемента

злочину. В результаті, як зазначають сучасні дослідники, "це до певної міри підпорядкувало державну відповідальність індивідуальній" (Wylter & Castellanos-Jankiewicz, 2011, с. 395).

Звісно, існує й критика такого підпорядкованого зв'язку. На думку Pasternak (2021, с. 159, 162), на відповідальність держав мають впливати особливості їх політичного розвитку. Матеріальна відповідальність держави (наприклад у випадку з відповідальністю Іраку за агресію проти Кувейту) непропорційно впливає на її громадян, адже не залежить від їх особистої причетності до вчинення державою неправомірних дій, а також не враховує особливостей політичного режиму в державі, який може не відображати волі громадян.

Проте міжнародне право не може визначати внутрішню організацію держави. Воно має сприймати правомірні дії держави і взяття нею на себе різноманітних зобов'язань – як її волю. Очевидно, що так само має сприйматися і відповідальність держави за неправомірні дії, що порушують її зобов'язання щодо однієї держави, групи держав чи всього міжнародного співтовариства.

2. Форми міжнародної відповідальності держав

Серед форм міжнародної відповідальності держав, деліктної за своїм характером, слід насамперед виокремити таку історичну і застарілу форму, як контрибуція, що полягала у свавільному накладенні державою-переможцем на переможену державу зобов'язання виплатити певну суму коштів і проіснувала до 1919 р. (Блажевич, 2006, с. 130–131). У сучасному ж міжнародному праві основні форми відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння охоплюються поняттям "репарації", що передусім поділяються на реституцію, компенсацію і сатисфакцію, хоча погляди і класифікації учених у цій сфері дещо різняться.

Як зазначає Wolfrum (1987, с. 352), обов'язок надати репарації є "міжнародним зобов'язанням, що є результатом вчинення міжнародно-протиправного діяння; це нове і окреме зобов'язання, незалежне від первинного зобов'язання, порушення якого становить міжнародно-правовий акт". При цьому зобов'язання суб'єкта-порушника щодо здійснення репарацій передбачає право суб'єкта – жертви порушення на отримання цих репарацій.

У доктрині міжнародного права виокремлюють два види *реституції*: реституція в натурі ("*restitutio in integrum*") і ресторация ("*restitutio in pristinum*"). Реституція в натурі передбачає відновлення матеріального становища, яким воно було до вчинення правопорушення (Грабович, 2020, с. 32–34).

У вузькому сенсі це *restoration in natura*, у широкому розумінні реституція використовується також як синонім репарацій. Це може стосуватися повернення потерпілій державі матеріальних об'єктів,

насамперед території, затриманих чи викрадених людей, викраденого чи конфіскованого майна тощо (Thomsen, 1987, с. 375–376).

До реституції належить також *субституція* – надання державою-порушницею постраждалій державі матеріальних об'єктів, аналогічних тим, які мало бути повернуто (наприклад у випадку їх втрати).

Юридичну реституцію найчастіше називають *ресторацією*. Вона передбачає зміну правової ситуації. Наприклад, держава-відповідач має скасувати певні норми законодавства, що порушують міжнародне право, чи рішення щодо постраждалої держави (Crawford, 2013, с. 511–512).

Отже, ресторацію можна визначити як форму нематеріальної міжнародно-правової відповідальності, що передбачає "відновлення державою-порушницею юридичного статусу, який існував до моменту здійснення міжнародно-протиправного діяння", зокрема анулювання протиправних рішень та нормативно-правових актів, звільнення затриманих осіб (Блажевич, 2006, с. 127, 140).

Здійснити реституцію з багатьох причин не завжди можливо, або вона може виступити як непропорційне покарання. Крім того, у багатьох випадках вона не може покрити всю шкоду, спричинену міжнародно-протиправним діянням. У такому разі має використовуватися інша форма репарацій – *компенсація*.

Це найбільш поширена форма ліквідації наслідків міжнародного правопорушення, що має відповідати фінансово обрахованій шкоді й тому не має характеру покарання. Компенсація може бути як самостійною формою репарації, так і доповнювати реституцію. Загально-прийнятих норм або підходів до визначення розміру компенсації не існує, а тому він визначається у кожному випадку індивідуально (Камишанський, 2017, с. 3, 10, 14). Компенсація може здійснюватися не лише у грошовій формі, але й товарами, послугами тощо.

Доволі складним питанням є компенсація доходу і втраченої вигоди. Зокрема, компенсація доходу, який заявник мав отримати у випадку, якби його право власності не було порушено, є правомірною, якщо може бути доведено тривалий або постійний дохід від власності до порушення, а також встановлено причинно-наслідковий зв'язок між міжнародно-протиправним діянням та втратою доходу (Crawford, 2013, с. 522, 525).

Хоча відсотки є аспектом компенсації, на практиці вони розглядаються як окремий елемент відшкодування шкоди. Серед підстав їх призначення: необхідність компенсації заявнику можливості отримувати користь від використання основної суми компенсації, захист від зменшення цінності основної суми через інфляцію, компенсація втраченого прибутку. Компенсація нематеріальної шкоди також можлива – за умови, якщо таку шкоду може бути обраховано у фінансовому вираженні (Crawford, 2013, с. 486–487, 531–533).

Основною формою нематеріальної відповідальності є *сатисфакція*. Цей концепт пов'язаний передусім з моральною та іншою нематеріальною шкодою державі. Моральна шкода державі означає шкоду,

яку не можна обрахувати фінансово, але яка становить образу держави, наприклад її суверенітету чи територіальної цілісності (*Crawford*, 2013, с. 486–487).

Отже, сатисфакція є формою міжнародно-правової відповідальності, вона застосовується у випадку завдання нематеріальної шкоди честі й гідності потерпілої держави і здійснюється на вимогу останньої. Ця шкода може полягати в демонстрації неповаги, приниженні честі та гідності держави, завданні непрямой шкоди громадянам держави (*Riedel*, 1987, с. 383).

Нині сатисфакція найчастіше передбачає вибачення за спричинену шкоду, інколи також – зобов'язання притягнути порушників до відповідальності та вжити заходів, щоб протиправні дії не повторилися у майбутньому (*Riedel*, 1987, с. 384).

Одним із наслідків (на думку *Crawford*, юридичних) вчинення міжнародно-протиправного діяння (поряд із припиненням діяння, реституцією, компенсацією, сатисфакцією) у випадку відмови держави виконати вторинні зобов'язання, що випливають із вчинення цього діяння, є *контрзаходи* (*Crawford*, 2013, с. 110). Це один із заходів самопомоги, акт невиконання державою свого міжнародного зобов'язання щодо іншої держави у відповідь на попереднє порушення останньою міжнародного права. Здебільшого вчені не вважають контрзаходи формою відповідальності (*Crawford*, 2013, с. 110, 675).

Контрзаходи слід вважати тимчасовим засобом примусу держави, яка підозрюється у вчиненні міжнародно-протиправного діяння або яку вже визнано винною у його вчиненні, до міжнародного співробітництва з метою встановлення відповідальності або прийняття на себе відповідальності за таке діяння. Але інколи застосування такого засобу може тривати довгий час і мати відчутні наслідки для держави-порушниці, а інші засоби реалізації відповідальності можуть бути недоступні або ніколи не реалізуватися. Цей засіб застосовується, зокрема, Радою Безпеки ООН – тим самим органом, який може ухвалювати квазісудові рішення щодо відповідальності держав.

Тому Василенко (2005), вказуючи на принципи відмінності між санкціями (контрзаходами) та відповідальністю, називав міжнародні санкції "примусовими процесуальними засобами реалізації міжнародно-правової відповідальності", "особливим інститутом правоохорони і правозастосування".

Висновки

Теоретичною засадою відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння є необхідність ліквідації наслідків порушення зобов'язання держави щодо іншої держави, кількох держав, усього міжнародного співтовариства, фізичних і юридичних осіб, міжнародних організацій. При цьому відповідальність держави формує нові зобов'язання у відносинах між цими суб'єктами, що регулюються

вторинними нормами права відповідальності держав, предметом яких є не лише власне відновлення наслідків порушення, а й превенція можливих подальших порушень і забезпечення належного функціонування міжнародного правового порядку.

Міжнародно-протиправні діяння держав нерозривно пов'язані з діяннями індивідів та їхніх груп, які діють від імені держави та спираються на її організаційну структуру і ресурси. Цей зв'язок може бути концептуалізований або як реалізація уповноваженими індивідами волі суспільства, організованого у державу, або як діяння представників органів держави, певною мірою автономні від волі суспільства та засновані на окремих інтересах і волі. Право відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння, по суті, засноване на іншій моделі. Але логіка останньої небездоганна, адже, зокрема, вчинення міжнародно-протиправних діянь без колективних ресурсів суспільства неможливе тощо.

Основоположна ідея права відповідальності держав щодо ліквідації наслідків порушення висуває на головне місце таку форму відповідальності, як реституція, тобто відновлення матеріального становища і юридичного статусу, якими вони були до порушення. В умовах недостатності чи неможливості реституції застосовується компенсація заподіяної шкоди тією мірою, якою її можна обрахувати фінансово.

Зрештою, сатисфакція ліквідує ті наслідки протиправного діяння, які так обрахувати неможливо, а саме нематеріальну шкоду, насамперед шкоду честі й гідності держави. Сатисфакція може розглядатися і широко, охоплюючи заходи щодо обмеження військового потенціалу та навіть безпосередньо суверенітету держави з метою недопущення повторення міжнародно-протиправного діяння (надзвичайна сатисфакція).

Складною доктринальною проблемою є зв'язок відповідальності держав і контрзаходів як засобів впливу на державу-порушницю. Вчені переважно не вважають контрзаходи формою відповідальності держав (адже засіб не є метою), але на практиці перші часто виступають заміником другої.

Отже, в результаті здійсненого дослідження досягнуто його мети і доведено його гіпотезу: теоретичні засади міжнародно-правової відповідальності держав можуть вважатися достатньо цілісним і несуперечливим ідейно-концептуальним комплексом, сучасний характер якого визначають взаємодоповнюючі представницька і функціональна теорія, а також договірна, об'єктивістська і комунітарна парадигми, що разом створюють основу для розвитку відповідної міжнародно-правової практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

Crawford, J. (2013). *State Responsibility. The General Part*. Cambridge University Press.

Encyclopedia of public international law (Vol. 10). (1987). Elsevier Science Publishers B.V.

Fleming, S. (2020). *Leviathan on a leash: A theory of state responsibility*. Princeton University Press.

<p>Pasternak, A. (2021). <i>Responsible citizens, irresponsible states: Should citizens pay for their state's wrongdoings?</i> Oxford University Press.</p>	
<p>Riedel, E. (1987). Satisfaction. In <i>Encyclopedia of public international law</i> (Vol. 10). Elsevier Science Publishers B.V.</p>	
<p>Thomsen, S. D. (1987). Restitution. In <i>Encyclopedia of public international law</i> (Vol. 10). Elsevier Science Publishers B.V.</p>	
<p>Wolfrum, R. (1987). Reparation for internationally wrongful acts. In <i>Encyclopedia of public international law</i> (Vol. 10). Elsevier Science Publishers B.V.</p>	
<p>Wyler, E., & Castellanos-Jankiewicz, L. A. (2011). State responsibility and international crimes. In W. A. Schabas & N. Bernaz (Eds.), <i>Routledge handbook of international criminal law</i>. Routledge.</p>	
<p>Zemanek, K. (1987). Responsibility of states: General principles. In <i>Encyclopedia of public international law</i> (Vol. 10). Elsevier Science Publishers B.V.</p>	
<p>Бакумов, О. С. (2021). <i>Інституціоналізація відповідальності держави: теоретичні та конституційно-правові аспекти</i> [Дис. д-ра юрид. наук].</p>	<p>Bakumov, O. S. (2021). <i>The institutionalization of state responsibility: theoretical and constitutional-legal aspects</i> [Doctoral dissertation].</p>
<p>Блажевич, Ю. Ю. (2006). <i>Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння</i> [Дис. д-ра юрид. наук].</p>	<p>Blazhevych, Yu. Yu. (2006). <i>The responsibility of states for internationally wrongful acts</i> [Doctoral dissertation].</p>
<p>Богініч, О. Л. (2021). Концепт юридичної відповідальності держави перед громадянським суспільством. <i>Theoretical and empirical scientific research: concept and trends</i>, (1).</p>	<p>Bohinich, O. L. (2021). The concept of legal responsibility of state to civil society. <i>Theoretical and empirical scientific research: concept and trends</i>, (1).</p>
<p>Василенко, В. А. (2005). Відповідальність і санкції у сучасному міжнародному праві. В <i>Антологія української юридичної думки</i> (Т. 10).</p>	<p>Vasylenko, V. A. (2005). Responsibility and sanctions in modern international law. In <i>Anthology of Ukrainian legal thought</i> (Vol. 10).</p>
<p>Грабович, Т. А. (2020). Restitutio in integrum та "restitutio in pristinum" у доктрині та практиці права міжнародно-правової відповідальності. <i>Право та державне управління</i>, (4).</p>	<p>Hrabovych, T. A. (2020). Restitutio in integrum and "restitutio in pristinum" in the doctrine and practice of the law of international legal responsibility. <i>Law and public administration</i>, (4).</p>
<p>Денисов, В. Н. (2014). Відповідальність держав. В <i>Енциклопедія міжнародного права</i> (Т. 1).</p>	<p>Denysov, V. N. (2014). Responsibility of states. In <i>Encyclopaedia of international law</i> (Vol. 1).</p>
<p>Камишанський, М. М. (2017). <i>Міжнародно-правове регулювання використання компенсації як форми відшкодування шкоди держав і міжнародних міжурядових організацій за міжнародно-протиправні діяння</i> [Автореф. дис. канд. юрид. наук].</p>	<p>Kamyshansky, M. M. (2017) <i>International legal regulation of the use of compensation as a form of reparation for damage to states and international intergovernmental organizations for internationally wrongful acts</i> [Abstract of thesis for the Ph.D. degree in Law].</p>

Конфлікт інтересів. Автор заявляє, що не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору.

Автор не отримував прямого фінансування для цього дослідження.

Гришин, М. (2026). До питання міжнародно-правової відповідальності держав. *Ius Modernum*, 1(142), 160–168. [https://doi.org/10.31617/3.2026\(142\)12](https://doi.org/10.31617/3.2026(142)12)

Надійшла до редакції 29.07.2025.
 Прийнято до друку 01.09.2025.
 Публікація онлайн 12.03.2026.